

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ХАВУЛА Роман Михайлович

УДК 159.9 – 055.82

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ДО
БАТЬКІВСТВА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичної психології у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
СКОТНА Надія Володимирівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри практичної психології соціально-гуманітарного факультету.

Офіційні опоненти: дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
БЕХ Іван Дмитрович,
директор Інституту проблем виховання НАПН України;

кандидат психологічних наук, доцент
БІГУН Неля Іванівна,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології.

Захист відбудеться 15 жовтня 2014 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «10» вересня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Фундаментальні та динамічні зміни, що відбуваються у суспільстві, зумовлюють зростання інтересу вчених до загострення демографічних проблем, трансформації традиційних стереотипів репродуктивної поведінки, зміни моделей сімейних стосунків. Сьогодні суспільство зіткнулося з суперечністю: з одного боку, депривоване дитинство, зростання кількості дітей-сиріт при живих батьках, а, з іншого, – інфантильні батьки, не готові до виконання батьківських функцій. Відтак, вивчення феномена батьківства та його відображення у самосвідомості мужчин XXI століття є актуальною соціальною та психологічною проблемою. Тому сьогодні набуває особливого значення дослідження тих чинників, котрі сприяють розвитку готовності до батьківства чоловіка з огляду становлення його особистісної зрілості.

Юнацький вік вважається одним з найбільш сприятливих для розвитку ціннісних уявлень, оскільки саме цей період характеризується становленням ціннісної сфери, зорієнтованістю особистості на майбутнє, прагненням її до життєвого самовизначення, встановленням інтимно-особистісних стосунків з протилежною статтю.

Сьогодні у психологічній науці відкритою залишається проблема цілеспрямованого розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства, але, враховуючи наукові позиції низки зарубіжних вчених, батьківство є важливою умовою розвитку дитини і особистості самого батька. За даними досліджень, батько впливає на статево-рольову ідентифікацію (З.Фройд, Н.Левальд, Ш.Барт); інтелектуальний розвиток, інтерес до учіння (В.Фтенакіс, Р.Бернс); а також на становлення індивідуальних особливостей (А.Біллер, З.Матейчек). Перехід до батьківства припускає подолання особистісної кризи чоловіком, пов'язаної з проблемою усвідомлення себе батьком (Е.Еріксон, Е.Фромм).

Проблема батьківства як психологічного феномена тривалий час привертала увагу російських учених. Наприклад, Р.Манеров розглядав цей феномен з двох основних позицій: батьківство як прояв особистісно-сміслової сфери мужчини та батьківство як забезпечення умов розвитку дитини. Р.Овчарова висвітлювала теоретичні основи формування та психологічний супровід батьківства і сімейного виховання. Уявлення юнаків про взаємостосунки зі своїми майбутніми дітьми досліджував А.Родіонов. Т.Гурко вивчала батьківство в соціокультурних умовах, що змінюються. Батьківство як прояв особистісно-сміслової сфери чоловіка було обґрунтовано Н.Демчук. На думку Ю.Євсєєнкової, батьківство є психологічним фактором розвитку особистості.

Останнім часом для української науки зазначена тематика також стала актуальною. Так, О.Нагула виявила оптимальні психологічні умови набуття батьківської компетентності молодим подружжям, а саме: батьківська освіта, мотивування на компетентне батьківство, інтерактивна пізнавальна діяльність, використання психолого-педагогічних технологій. Досліджуючи психологічні особливості прояву репродуктивної установки в юнацькому віці, О.Ігнатенко встановила, що репродуктивна установка – психологічне явище, яке обумовлене потребою народжувати, виховувати, спілкуватися з дитиною, прагненням мати конкретну кількість дітей. Ця установка виявляється в тому, що без дітей людина відчуває складність у реалізації себе як особистості. За позиції вченої, структура репродуктивної установки включає такі три рівні: когнітивний, афективний, поведінковий та проявляється у бажаній, ідеальній, очікуваній кількості дітей. Вивчаючи соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя, О.Лещенко вперше обґрунтував сутність поняття «відповідальне ставлення до батьківства» та розкрив зміст

процесу формування у них такого ставлення до батьківства, а також виокремив у структурі цього феномена – когнітивний, емоційно-мотиваційний і поведінковий компоненти. Крім того, теоретичний аналіз показав, що в межах вікової та педагогічної психології існують дослідження, які висвітлюють проблематику материнства, а саме: психологічні особливості переживання амбівалентності латентного материнства у дівчат юнацького віку (І.Шастко), амбівалентність особистості, зокрема, материнства, батьківства в сімейних стосунках, (Т.Зелінська), специфіка психологічної підготовки вагітної жінки до перших пологів (О.Іщук), психологічні особливості підготовки молодих жінок до майбутнього материнства (Н.Яремчук).

В цілому, аналіз літератури засвідчує, що проблема становлення батьківської сфери в юнацькому віці вивчено недостатньо, не досліджені особливості розвитку суб'єктивного ставлення старшокласників до батьківської ролі, майбутньої дитини і батьківства загалом, питання про природу, структуру батьківства, провідні чинники, що впливають на розвиток готовності до батьківства. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення теоретичного аналізу і організації спеціальних досліджень, спрямованих на вивчення цього феномена та його впливу на розвиток особистості загалом. Під терміном «батьківство» тут і далі розуміємо представника чоловічої статі у сім'ї, як тата дитині та чоловіка жінці.

На сьогоднішній день у віковій психології виникла потреба вивчення психологічних особливостей готовності до батьківства в юнаків не на побіжному рівні, супутньому до інших проблем, а як самостійного явища. Необхідно дослідити систему ціннісних ставлень мужчини як основу розвитку його готовності до батьківства та чинники, що впливають на генезис психологічної готовності юнаків до батьківства. Це дозволить розробити програму розвивального впливу щодо становлення психологічної готовності до батьківства у хлопців юнацького віку. Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення у психологічних дослідженнях зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження **«Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науковими розробками, що здійснюються на кафедрі практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за темою «Психологічні особливості формування цінностей молоді в контексті трансформаційних суспільних процесів».

Тема дисертації затверджена Вченою радою ДДПУ імені І. Франка (протокол №14 від 17.12.2013 р.) та Міжвідомчою Радою НАПН України з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №2 від 25.02.2014 р.).

Об'єктом нашого дослідження є готовність юнаків до батьківства.

Предмет дослідження: особливості психологічної готовності юнаків до батьківства.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично виявити сутність і особливості психологічної готовності юнаків до батьківства, розробити та впровадити психологічний супровід формування у них цього феномена.

Для реалізації поставленої мети нами визначено такі **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз вивчення сутності, системи ставлень юнаків до батьківства та визначити чинники розвитку складових їх психологічної готовності до батьківства.

2. Підібрати та апробувати психодіагностичні методи дослідження психологічної готовності юнаків до батьківства, обґрунтувати критерії, показники і рівні розвитку цього феномена.

3. Емпірично виявити особливості становлення складових та індивідуально-психологічні чинники розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства.

4. Обґрунтувати, розробити та впровадити розвивальну програму розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства.

Методи дослідження. Відповідно до визначених завдань комплексно застосовувались наступні методи дослідження: а) теоретичні – теоретичний аналіз проблеми, систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, теоретичне моделювання тощо; б) емпіричні – спостереження, бесіда, опитування, психологічний експеримент (констатувальний і формувальний); статистичні методи – кореляційний аналіз, факторний аналіз, *t* – критерій Стюдента; *T* – критерій Вілкоксона, обробка експериментально отриманих даних здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми Statistical Package for the Social Science (SPSS) for Windows (версія 17).

На різних етапах дослідження було використано також наступні діагностичні методики: «Діагностика міжособистісних стосунків» (авт. Т.Лірі, адапт. Л.Собчик, модиф. Р.Овчарова), «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (авт. А. Волкова), «Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії і сімейної психотерапії» (WIPPF) (авт. Н.Пезешкіан, Х.Дайденбах адапт. Н.Демчук), «Методика вивчення батьківських установок і реакцій» (Parental Attitude Research Instrument) (авт. Е.Шефера, Р.Белла, адапт. Т.Нещерет, модиф. Н.Демчук), «Методика аналіз сімейних взаємин» (АСВ) (авт. Е.Ейдемільер та В.Юстіцкіс), «Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей» (авт. А.Варга), «Опитувальник для дослідження емоційного аспекту дитячо-батьківської взаємодії» (авт. О.Захарова).

База дослідження. Психодіагностичне дослідження проводилось на базі загальноосвітніх шкіл Самбірського району в Львівській області (Самбірської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1, Самбірської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10), Самбірського технікуму економіки та інформатики, Дрогобицького коледжу нафти і газу, Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка. До дослідження було залучено 526 респондентів: 127 чоловіків у віці від 23 до 46 років, які мають дітей та 399 юнаків у віці від 17 до 25 років, які не мають дітей (131 респондент 17-19 років, 133 респондента 20-22 років та 135 респондентів 23-25 років).

Наукова новизна та теоретична значущість дисертаційної роботи:

– *вперше* виявлено специфіку розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства, визначено на основі теоретичного аналізу батьківство як цілісну систему ціннісних ставлень батька та виокремлено індивідуально-психологічні чинники розвитку психологічної готовності до батьківства; обґрунтовано сутність поняття «батьківство» та «психологічна готовність до батьківства»; розроблено модель психологічної готовності до батьківства юнаків; обґрунтовано критерії (ціннісне ставлення юнака до майбутньої дитини, ціннісне ставлення до себе як до батька, ціннісне ставлення юнака до власної батьківської ролі, ціннісне ставлення юнака до батьківства), рівні (високий, середній, низький) психологічної готовності юнаків до батьківства; проаналізовано особливості уявлень про батьківську роль у трьох вікових групах юнаків; розроблено і впроваджено систему психологічного супроводу формування психологічної готовності юнаків до батьківства;

- *поглиблено та розширено* уявлення про батьківство як цінність в юнацькому віці;
- *набула подальшого розвитку* система знань про сутність, зміст та особливості психологічної готовності юнаків до батьківства.

Практична значущість одержаних результатів роботи полягає у тому, що визначений пакет психодіагностичних методик для вивчення готовності до батьківства в юнаків та розроблений автором психологічний супровід формування психологічної готовності юнаків до батьківства можуть бути використані практичними психологами, соціальними працівниками загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, коледжів, ліцеїв, технікумів для роботи з юнаками в розвивальних, профілактичних і корекційних цілях. Одержані результати також можуть бути використані у лекційних курсах вікової, педагогічної та практичної психології.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися та отримали схвалення в доповідях на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність». (м. Львів – Кам'янець-Подільський, 2010), I-й Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (м. Дрогобич 2013); II-й Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (м. Дрогобич 2014); *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: IV науково-практичній конференції «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (м. Київ, 2009), Регіональній науково-практичній конференції «Психологічна наука і освіта» (м. Самбір 2012), Звітній науковій конференції викладачів кафедри практичної психології «Психологічні особливості формування цінностей молоді у контексті трансформаційних суспільних процесів» (м. Дрогобич, 2013) та засіданнях кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (м. Самбір – Дрогобич 2008 – 2013 рр.).

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес у Самбірському технікумі економіки та інформатики (довідка № 2 від 31.10.2013), Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка: на кафедрі практичної психології (довідка № 25 від 5.11.13), Середній школі №1 ім. Т.Г. Шевченка в м. Самборі (довідка № 12 від 31.10.2013) та Дрогобицькому коледжі нафти і газу (довідка № 3 від 21.11.2013).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 15 одноосібних публікаціях автора, серед них 6 статей у вітчизняних фахових наукових виданнях, 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні та 8 – матеріали науково-практичних конференцій.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 329 найменувань (з них іноземними мовами 19) та 13 додатків. Основний зміст дисертації викладено на 170 сторінках комп'ютерного набору. В тексті міститься 20 таблиць та 11 рисунків на 50 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 240 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; окреслено методологічні засади й методи дослідження; висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи; наведено дані про апробацію й впровадження результатів дослідження та публікації за темою дисертації.

У **першому розділі** *«Теоретико-методологічні підходи до вивчення розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства»* висвітлено передумови дослідження означеної проблеми, здійснено аналіз підходів до визначення поняття, що досліджується, як в історичній ретроспективі, так і в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі; проаналізовано основні напрями у поглядах на проблему психологічної готовності до батьківства, її структуру та компонентний склад, основні чинники; розглянута система ставлень особистості як основи розвитку її психологічної готовності до батьківства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав багатоплановість трактувань поняття «батьківство», і те, які саме функції повинен виконувати батько, як впливає цей феномен на розвиток особистості дитини і самого батька. Батьківство є психосоціальним утворенням, котре розглядають з двох основних позицій: батьківство як прояв особистісно-сислової сфери мужчини та батьківство як забезпечення умов розвитку дитини, тобто план розгляду залежить від того, хто є відправною точкою вивчення – батько або дитина (Р.Манеров). У межах першої позиції визначається, що виконання батьківської ролі відбувається через призму особистості батька, досліджуються самореалізація особистості мужчини у батьківстві, феномен «інстинкту батьків» (материнського і батьківського), образ-Я, Я-концепція та інші особистісні характеристики, які так або інакше пов'язані чи змінюються з батьківством. У логічному конструкті першої позиції важливою є проблема батьківства як прояву особистісно-сислової сфери чоловіка, оскільки за нею визначається становлення батьківської поведінки, адаптація до ролі батька. Слід відзначити, що друга позиція є найбільш поширеною, за якою батьківство вивчається у контексті розвитку дитини. Узагальнивши результати досліджень та особливості інтерпретації вченими (М.Арутюнян, Г.Бевз, Д.Берлінгейм, В.Бойко, Н.Власова) батьківства як забезпечення умов розвитку дитини, ми виокремили положення про значний вплив батька на розвиток дитини. Проте А.Співаковська доводить, що виховна позиція батька, за якою стоїть функція формування дитини, дещо відстає від материнської, оскільки батько більшу прихильність до дитини починає відчувати, коли вона вже підросла. У наукових працях Т.Афанасьєвої та С.Корольова виокремлюється наступна ідея: краще, що може зробити чоловік для своєї майбутньої або народженої дитини, це, перш за все, любити свою дружину.

Важливим є те, що батьківство як сукупність соціально-індивідуальних характеристик особистості, що включають всі рівні її життєдіяльності, пов'язано і з об'єктивними характеристиками особистості батька, такими як: потреби, потяги, бажання, установки, і суб'єктивними – ціннісними орієнтаціями, самооцінкою, світоглядом, образом Я (реальним, ідеальним, соціальним) та його Я-концепцією. Для чоловіка – це проблема особистісного розвитку та самоконтролю своїх почуттів. Феномен батьківства тісно пов'язаний з таким поняттям, як «соціальна роль батька». Остання змінюється залежно від соціальної, економічної і політичної сфер суспільства, статусу чоловіка в конкретному соціумі; батьківство також тісно корелює з такими психологічними утвореннями, як емоційна, мотиваційна і ціннісно-сислова сфери, самооцінка, Я-концепція, задоволеність життям і стиль життя (Ю.Евсєнкова, А.Портнова).

Вивчаючи процес становлення особистості людини впродовж всього її життя, Е.Еріксон відзначив, що у зрілому віці виконання батьківської функції є найголовнішою в процесі особистісного розвитку. Продуктивність та генеративність батька у допомозі дітям у процесі їх становлення, стають протидією його інертності, непродуктивності, особистісній деформації. Деякі вчені (Р.Манеров, Е.Захарова) стверджують, що батьківство, як прояв особистісно-смыслової сфери чоловіка, дає йому змогу досягнути нового рівня самоідентичності, нового рівня прийняття свого «образу Я». Це можливо тільки завдяки тому, що чоловік відмовляється від багатьох форм минулого особистого досвіду – незалежної поведінки, автономії та егоцентричних стереотипів взаємодії. В результаті успішної адаптації до батьківства, чоловік знаходить новий як особистісний, так і соціальний статус, що свідчить про появу внутрішньої позиції батька та включення її в особистісно-смыслову сферу чоловіка. Отже, *батьківство* – це інтегральне особистісне утворення, сукупність соціальних та індивідуальних властивостей чоловіка, що включають всі рівні його життєдіяльності та актуалізують розвиток психологічної готовності бути і стати батьком.

Здійснивши аналіз результатів досліджень цілого ряду вчених (О.Бодальова, В.Століна, А.Варги, М.Єрміхіної, Е.Захарової), ми визначили цілісну систему ставлень батька, а саме: *ставлення до батьківства загалом*, що розглядається в контексті системи особистісних цінностей чоловіка – батька. У зв'язку з цим батьківство сприймається або як ціннісна орієнтація, або як деструктив; *ставлення до батьківської ролі*, що може виявлятися у прийнятті, уникненні чи амбівалентному ставленні до своєї ролі батька; *ставлення до себе як до батька* – усвідомлення змін образу «Я», усвідомлення себе батьком, що перетворюється на ключовий момент формування індивідуальної стратегії адаптації чоловіків до батьківства. У період адаптації до батьківства у чоловіків можуть актуалізуватися психологічні проблеми, особистісні конфлікти які, зокрема, пов'язані з власним досвідом негативних взаємин зі своїм батьком і, зрештою, *ставлення до дитини* як компонент структури, котрий багато в чому залежить від того, наскільки роль батька прийнята чоловіком. Мова йде не стільки про операціональний аспект реалізації ролі, скільки про особистісне прийняття, інтеріоризацію ролі батька конкретним чоловіком.

Для вивчення батьківства як цілісної системи ставлень батька до виховної практики в родині необхідне визначення критеріїв та рівнів психологічної готовності юнака до батьківства. Критеріями оцінки рівня психологічної готовності юнаків до батьківства є *ціннісне ставлення до майбутньої дитини, до себе як майбутнього батька, батьківської ролі і батьківства загалом* (А.Антонов, Т.Архіреєва, Г.Бевз, С.Бурова, Н.Власова, Ю.Євсєєнкова, Б.Кочубей, Р.Овчарова). Запропоновані критерії не є вичерпаними і остаточними, проте, все ж є репрезентативними, тому що характеризують найбільш типові виявлення досліджуваного психологічного явища.

На підставі аналізу досліджень вчених (А.Адлера, А.Петровського,) встановлено, що психологічна готовність юнаків до батьківства формується під впливом психолого-педагогічних чинників: це макросистема, або рівень суспільних впливів; мезосистема, або рівень впливу батьківської сім'ї; індивідуальний рівень, або рівень конкретної особистості. Сукупна дія цих чинників веде до формування певної моделі батьківства у кожному конкретному випадку. Кожна особистість здійснює інтеріоризацію зовнішньої моделі, пропускаючи зовнішній досвід через призму своєї спрямованості і характерологічні властивості. Згідно досліджень Л.Бельські, чинники, що впливають на якість виховання в родині, можна диференціювати на три групи: 1) дія батьків (особистісні якості, очікування,

переконання щодо цілей соціалізації самої дитини та спонтанних ефективних методів соціалізації); 2) якості дитини (особистісні властивості і когнітивні здібності); 3) соціальний контекст, у якому існують батьківсько-дитячі стосунки, у тому числі, стосунки подружньої пари, сфера їх соціальних і професійних контактів. У контексті нашого дослідження важливими є результати дослідження Б.Тітова та Л.Машкова, які стверджують, що при відсутності батька та недостатньому досвіді спілкування з ним, знижується формування батьківських почуттів у хлопчиків, що згодом негативно позначається на їхніх стосунках з власними дітьми.

Аналіз наукових позицій вчених різних напрямків (Л.Обухова, О.Шаграєва, В.Бойко, В.Торохтій, А.Співаковська, В.Дружинін, К.Вітакер, Л.Шнейдер) та їх узагальнення дозволили виділити три основні групи чинників, що впливають на процес розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства: а) виховне середовище (тип сім'ї: *повна та неповна сім'я*); б) *вік юнаків*: вікова група 17-19 років; вікова група 20-22 роки; вікова група 23-25 років; в) *особистісні властивості*.

Слід зауважити, що у сучасному суспільстві відсутні інститути, які готували б підростаюче покоління до виконання батьківських функцій. У зв'язку з цим процес формування уявлень про батьківство, себе як батька, причетність до батьківської ролі, стосунки з дітьми відбуваються у багатьох випадках стихійно. Це зумовлює гостре переживання кризи батьківства – емоціогенне прийняття батьківської ролі, себе як батька, своєї дитини. Цілеспрямоване вивчення проблеми батьківства і розвиток психологічної готовності до нього дасть змогу уникнути багатьох проблем, пов'язаних з виконанням батьківських функцій. Зважаючи на це, важливим і необхідним є вивчення процесу усвідомлення старшокласниками ролі майбутнього батька та створення розвивальних програм, які б сприяли розвитку відповідального ставлення до майбутнього батьківства.

Подальше вивчення готовності юнаків до батьківства вимагало експериментального дослідження батьківства як системи ставлень та виявлення впливу індивідуально-психологічних чинників на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства.

У другому розділі «Експериментальне дослідження особливостей психологічної готовності юнаків до батьківства» – сформульовано основні завдання дослідження, визначено психодіагностичні методи констатувального експерименту, вивчено співвідношення системи ціннісних ставлень батька в родині та рівнів розвитку складових психологічної готовності до батьківства, вплив індивідуально-психологічних чинників на розвиток досліджуваного феномена, обґрунтовано психологічну модель готовності юнаків до батьківства.

У констатувальному експерименті прийняло участь 526 респондентів, з них: 127 респондентів 23-46 років, 131 респондент 17-19 років, 133 респондента 20-22 років та 135 респондентів 23-25 років.

Завданнями констатувального експерименту були: виявлення індивідуально-психологічних чинників, що обумовлюють розвиток системи ставлень юнаків до батьківства; обґрунтування критеріїв та визначення рівнів розвитку готовності до батьківства.

Отримані діагностично значущі показники були згруповані в систему батьківства з такими підсистемами ставлень батька: 1) ставлення *до батьківства загалом* (показники модифікованої методики Т.Лірі, що характеризують ідеального батька); 2) ставлення *до себе як батька* (показники модифікованої методики Т.Лірі, що характеризують реального батька); 3) ставлення *до батьківської ролі* (показники методики PARI, що характеризують ставлення

до сімейної ролі – I шкала); 4) ставлення до дитини (параметри методики PARI, що характеризують ставлення до дитини – II шкала).

За результатами кореляційного аналізу, який проводився на вибірці батьків (127 осіб) у віці від 23 до 45 років, що мають дітей (від 2 до 16 років), ми виявили взаємозв'язок параметрів усередині кожного компонента системи психологічної готовності юнаків до батьківства. У компоненті *ставлення до батьківської ролі* відчуття самопожертви у ролі батька пов'язано з обмеженням інтересів чоловіка рамками сім'ї ($r=0,662$; $p\leq 0,001$), байдужістю і невключенням чоловіка у справи сім'ї ($r=0,498$; $p\leq 0,001$). Статистичні дані тут і далі перевірялися за критерієм достовірності Ст'юдента. Припускаємо, що, якщо чоловік невпевнений у власній необхідності та не відчуває належної відповідальності за сім'ю, то він прагне будувати стосунки в сім'ї з позиції зверху, про що свідчать кореляційні зв'язки невпевненості батька з такими параметрами як надавторитет батьків ($r=0,523$; $p\leq 0,001$) і домінування батька ($r=0,504$; $p\leq 0,001$). З іншого боку, домінування батька обумовлює впевненість у своїй виховній функції, що підтверджується коефіцієнтом кореляції $r=0,457$; $p\leq 0,001$. Це, на нашу думку, пов'язано з певним рівнем готовності чоловіка брати на себе відповідальність за виховання дітей та утримання сім'ї. Кореляційний аналіз за компонентом *ставлення до дитини* показав наявність значущих зв'язків між його параметрами. Надмірне втручання у світ дитини корелює з надмірною турботою про неї ($r=0,545$; $p\leq 0,001$), дратівливістю ($r=0,357$; $p\leq 0,005$), придушенням агресивності ($r=0,393$; $p\leq 0,005$), придушенням сексуальності ($r=0,304$; $p\leq 0,05$), стосунками на позиції рівності ($r=0,429$; $p\leq 0,001$). Таке ставлення характеризує прагнення батька контролювати дії дитини та її потреби. За компонентом *ставлення до себе як батька* також виявлені значущі кореляційні зв'язки. «Відповідально-великодушний реальний батько» корелює з покірністю і сором'язливістю ($r=0,581$; $p\leq 0,001$), а також з проявами співробітництва ($r=0,594$; $p\leq 0,001$). Ставлення до себе як батька «владно-лідуючого» позитивно пов'язане з незалежністю і домінантністю ($r=0,624$; $p\leq 0,001$), недовірливістю і скептичністю ($r=0,561$; $p\leq 0,001$). Це свідчить про існування двох уявлень про себе як батька: в одному випадку проявляються домінуючі риси (незалежність, талант керівника, діловитість тощо), в іншому – здатність до дружелюбності, взаємодії з дитиною «на рівних». Кореляційний аналіз за компонентом *ставлення до батьківства* показав наявність значущих зв'язків між низкою параметрів. Так, параметр ставлення до батьківства «незалежно-домінуючий ідеальний батько» корелює з владністю і лідерством ($r=0,664$; $p\leq 0,001$), прямолінійністю та агресивністю ($r=0,521$; $p\leq 0,001$), недовірливістю і скептичністю ($r=0,354$; $p\leq 0,005$), співробітництвом ($r=0,335$; $p\leq 0,005$). У цьому випадку батько прагне поєднувати уявлення про ідеального батька, з одного боку, як схильного до незалежності, недовіри, скептичності, а, з іншого, – до турботи, терпимості, м'якосердя.

За результатами порівняльного аналізу отриманих кореляційних зв'язків, який проводився на вибірці юнаків (399 чоловік) у віці від 17 до 25 років, що не мають дітей, було виявлено наступне: число кореляційних зв'язків системи психологічної готовності юнаків до батьківства і системи батьківства загалом варіює в межах від 65% до 77%. Високий відсоток збігів свідчить про те, що *психологічна готовність юнаків до батьківства* є внутрішньою позицією особистості, основою якої є цілісна система ставлень майбутнього батька до батьківства, яка включає ставлення до майбутньої дитини, до себе як майбутнього батька, батьківської ролі, а також батьківства загалом.

Дослідження впливу індивідуально-психологічних чинників на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства дозволило встановити, що у повній сім'ї, де представлені обидві батьківські моделі (материнська і батьківська) поведінки, юнаки мають більш високий (61,43%) реалістичний образ майбутнього батьківства, виховання дітей уявляють як розвиток активності, індивідуальності, заохочення самостійності та ініціативи дитини. Юнаки з неповних сімей загалом характеризуються нижчим рівнем (42,54%) психологічної готовності до батьківства. Образ майбутнього батьківства має альтруїстичну спрямованість, а також поєднує в собі суперечливі характеристики. У вихованні дітей вони схильні до надмірної концентрації уваги на дитині, зайвої емоційної близькості.

В процесі вивчення впливу віку на психологічну готовність юнаків до батьківства, ми виявили, що у трьох вікових групах існують свої особливості уявлень про батьківську роль. У віці 17-19 років 37,76% юнаків відзначають негативні аспекти батьківства, зокрема, такі якості майбутнього батька, як сором'язливість, недовірливість, невпевненість, що вказує на позицію неготовності цих юнаків до батьківства, оскільки вони не бажають взяти на себе відповідальність за майбутню дитину. У 35,41% юнаків віком 20-22 роки з'являється усвідомленість плюсів рівноправних взаємин між дітьми і батьками, вони очікують визнання, довіри, допомоги з боку оточуючих у питаннях виховання дітей та, навіть, ведення домашнього господарства. Однак у них ще не простежується чіткої стратегії сімейного життя. У 48,54 % юнаків віком від 23-25 років уявлення про себе як майбутнього батька співвідноситься з рядом таких індивідуальних властивостей: відповідальністю, співучастю, конформністю, з розвиненим почуттям свободи й великодушністю, здатністю до співпраці та гнучкого розв'язання сімейних проблем, з впевненістю у необхідності участі батька у розвитку та вихованні дітей і прагненням до душевних, гармонійних взаємин всередині сім'ї, зі своєю майбутньою дружиною.

Досліджуючи вплив на психологічну готовність юнаків до батьківства особистісних властивостей, нами проаналізовані відмінності у цих властивостях між юнаками з різним рівнем такої готовності: високий рівень психологічної готовності юнаків до батьківства обумовлюється наступними особистісними властивостями – активністю, творчістю у пізнанні навколишнього світу; довірою до світу; цілеспрямованістю; активністю у подоланні труднощів; вимогливістю до себе та інших; середній рівень – прагненням до довірчих взаємин; надмірним прагненням встановлювати позитивні стосунки з оточуючими; конструктивними та неконструктивними способами вирішення проблем; здатністю більшою мірою до пізнання себе, ніж навколишнього світу; низький рівень – недовірою і неорганізованістю; негативним сприйняттям навколишньої дійсності; холодністю і байдужістю, невпевненістю, сором'язливістю.

За результатами вивчення розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства було визначено показники й рівні розвитку зазначеного утворення: *високий, середній та низький*, обґрунтування яких здійснювалося на основі наступних критеріїв: ціннісне ставлення юнака до майбутньої дитини (Р.Овчарова), ціннісне ставлення до себе як до батька (Н.Демчук), ціннісне ставлення юнака до власної батьківської ролі (В.Демиденко, П.Устін), ціннісне ставлення юнака до батьківства (Т.Зелінська).

Емпірично виявлено, що юнакам притаманні такі рівні розвитку готовності до батьківства: *високий рівень* психологічної готовності юнаків до батьківства (115 осіб – 29,48%), які відрізняється прагненням до оптимального емоційного контакту з майбутньою дитиною, відсутністю емоційної дистанції і зайвої концентрації на майбутній дитині;

присутнє стійке уявлення про себе як про дбайливого, розуміючого майбутнього батька, здатного до співпраці, співчуття, що має авторитет і повагу до дитини; виявляється у прийнятті ролі майбутнього батька, яке характеризується упевненістю та готовністю щодо виконання його виховної функції; ідеальний батько в цьому випадку проявляє такі особистісні риси як упевненість у собі, організаторські здібності, схильність до співпраці з дитиною, уміння встановлювати з нею партнерські стосунки, гнучкість при розв'язанні проблем і конфліктних ситуацій; *середній* – (148 осіб – 37,24%), котрі характеризуються відсутністю однозначного позитивного чи негативного ставлення до батьківства, помірним емоційним контактом з майбутньою дитиною; не завжди впевнені у стійкому уявленні про себе як про дбайливого майбутнього батька; проявляють недостатню активність у вирішенні сімейних справ; ідеальний батько характеризується такими рисами характеру як скромність, безініціативність, прагнення здобути прихильність інших, залежність, поступливість; *низький* – (136 осіб – 33,28%), котрі проявляють невміння налагодити оптимальний емоційний контакт та зайву емоційну дистанцію з майбутньою дитиною; відсутність стійкого уявлення про себе як про майбутнього батька, особистісні властивості, що мають нестійкий і різноспрямований характер; проявляють невпевненість у необхідності виховної функції батька, байдужість у сімейних справах, неготовність надавати необхідну допомогу, турботу і підтримку матері, нездатність прийняти відповідальність за свою сім'ю; уявлення про ідеального батька як емоційно дистанційованого та незацікавленого у дитині.

Узагальнення результатів теоретичних та експериментальних досліджень надали змогу побудувати *модель психологічної готовності юнаків до батьківства*, яка відображена на рис.1.

Відповідно до презентованої моделі кінцевою метою є психологічна готовність юнаків до батьківства, яка стає можливою завдяки індивідуально-психологічним чинникам, що обумовлюють та сприяють розвитку системи ставлень особистості юнака, а саме: ставлення до батьківства, ставлення до батьківської ролі, ставлення до себе як до батька та ставлення до дитини. Структура психологічної готовності до батьківства акумулює розвиток всіх компонентів цієї готовності, яка структурується на основі трьох складових: когнітивна складова (містить знання і уявлення про різні способи і форми взаємодії з дитиною, про оптимальну близькість у стосунках, знання і уявлення про цільовий аспект цих взаємин, а також переконання в пріоритетності тих напрямів взаємодії з дитиною, які реалізують батьки), емоційна складова (включає оцінки і думки про різні типи батьківських ставлень, а також домінуючий емоційний фон, що супроводжує поведінкові прояви батьківських стосунків з дитиною) та конативна складова (зумовлюється формами і способами підтримки контакту з дитиною, формами контролю, виховання взаєминами, шляхом визначення дистанції спілкування). Між собою зазначені складові мають тісний взаємозв'язок, а також можуть незалежно одна від одної модифікуватися.

Отже, дослідження особливостей психологічної готовності юнаків до батьківства та виявлення недостатньої сформованості цього феномена зумовили необхідність розробки програми психологічного супроводу оптимізації його розвитку, що й стало завданням формувального експерименту.

Рис. 1 Модель психологічної готовності юнаків до батьківства

У третьому розділі – «Психологічний супровід формування психологічної готовності юнаків до батьківства» – обґрунтовано та презентовано програму розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства; проаналізовано результати зростання якісних показників психологічної готовності юнаків до батьківства у кожній віковій групі досліджуваних експериментальної та контрольної груп; розроблено методичні рекомендації практичним психологам та класним керівникам щодо підвищення психологічної готовності юнаків до батьківства.

Основою формувального експерименту став особистісно-орієнтований підхід, сутність якого полягає в актуалізації свідомого привласнення юнаками ціннісних ставлень, вільному виборі моральної позиції, утвердженні цінності людської особистості та її життя, набутті особистісної відповідальності та свободи, які спонукають юнаків до процесу особистісного зростання взагалі та розвитку батьківської сфери зокрема. Спираючись на наукову позицію І.Д.Беха, вихідними положеннями розвитку готовності юнаків до батьківства стали: актуалізація ціннісного ставлення до інших та до себе, розвиток здатності до самоаналізу й саморефлексії; поглиблення знань юнаків про взаємодію батьків і дітей; зростання ступеня розуміння потреб дітей, значущості особистості батька для дитини; формування у юнаків уявлення про ідеального батька.

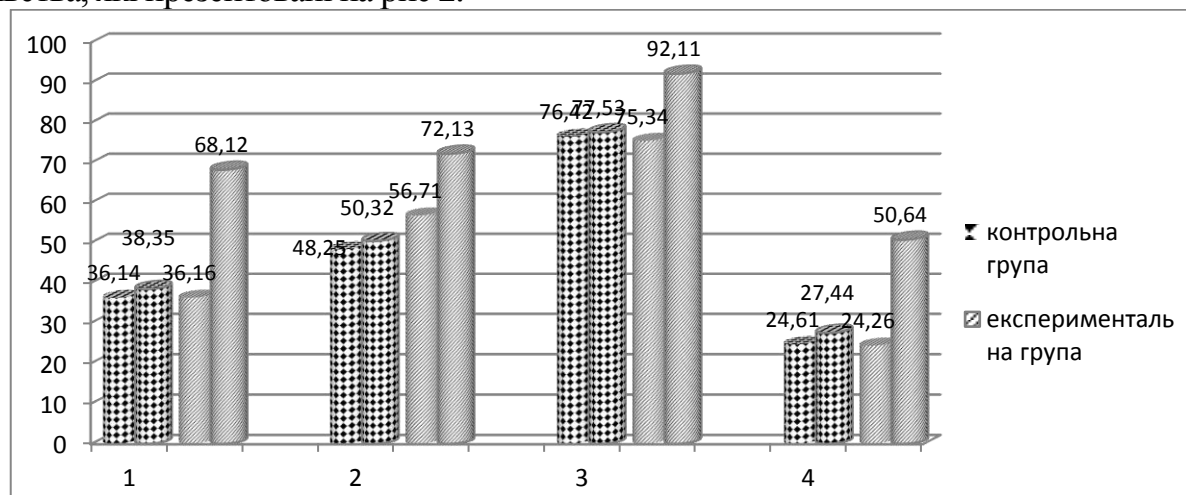
Мета програми полягала в розробці та впровадженні методологічних заходів, спрямованих на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства, яка включала різноманітні форми роботи за трьома напрямками – з викладачами, батьками та студентами. Метою роботи з **викладачами** стало підвищення їх психологічної компетентності стосовно становлення батьківської сфери у юнацькому віці; завдання цієї роботи полягали в поглибленні їх знань про особливості психологічної готовності юнаків до батьківства, закріпленні навичок міжособистісних взаємодій, спрямуванні на ціннісне прийняття студентів, активізації уваги до системи ціннісних ставлень у контексті розвитку батьківської сфери юнаків. Мета роботи з **батьками** була пов'язана з налагодженням ціннісних взаєностосунків у сім'ї, її завдання були спрямовані на підвищення в родині потенціалу ціннісного ставлення один до одного – переосмислення тих методів виховання у сім'ї, які заважають досягненню довірливих та емпатійних взаємин з дітьми, ознайомлення батьків з конструктивними засобами спілкування з дітьми, спрямування їх на підготовку юнаків до виконання батьківських функцій. Мета роботи з **юнаками**, яка проводилась у формі соціально-психологічного тренінгу, полягала в наданні їм допомоги у розвитку рефлексії і самопізнання; підвищенні компетентності у розв'язанні проблемних ситуацій міжособистісного спілкування та сприяти у оволодінню навичками ефективного спілкування; активізації творчого потенціалу; розвитку психологічної готовності до батьківства як системи ставлень батька, а саме: ставлення до батьківства загалом та батьківської ролі, ставлення до себе як майбутнього батька, ставлення до майбутньої дитини.

Розвивальна робота проводилася на базі Самбірського технікуму економіки та інформатики та Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка з трьома тренінговими групами. До складу першої тренінгової групи увійшли 14 юнаків у віці від 17 до 19 років, до складу другої групи увійшли 14 юнаків у віці від 20 до 22 років, до складу третьої групи увійшли 14 юнаків у віці 23–25 років. Тренінг включав 10 занять, які проводились один раз на тиждень, тривалістю 1,5 – 2 години. Всього у формульованому експерименті брали участь 84 досліджуваних віком від 17 до 25 років (42 – експериментальна група та 42 – контрольна група).

Програма розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства включала наступні методичні засоби: діагностичні процедури як засіб для контролю ефективності тренінгу і як засіб саморозуміння і саморозкриття учасників; міні-лекції на тему: «Гендерні стереотипи у нашій свідомості», «Батько – особлива посада», «Батькові про виховання...», «Заповіді батьку...»; дискусії, бесіди: «Гендер і сім'я», «Усвідомлене батьківство в українському фольклорі», «Казки про типи батьківства», «Принципи усвідомленого батьківства», «Батьківські стереотипи», «Дискусія щодо доцільності переваги гендерних стереотипів»; «Батьківська роль – нагорода чи покарання?», «Роль батька в культурно-історичному аспекті», «Батьківство як прояв особистісно-сислової сфери чоловіка», «Роль батька у розвитку дитини»; соціально-психологічний тренінг, що включав в себе чотири блоки: 1) Розвиток позитивної «Я-концепції», був спрямований на усвідомлення цінності своєї особистості, свого «Я» та формування позитивного ставлення до себе (вправи «Моє ім'я», «Мені подобається в тобі ...», «Асоціації», «Я-концепція», «Маленькі успіхи», «Вручення подарунка»); 2) «Розвиток ставлення до батьківства та батьківської ролі» був націлений на процес формування понять «батьківство», «батьківська роль», уявленнь про «ідеальне батьківство», батьківські обов'язки й відповідальність та актуалізацію образу майбутньої сім'ї (вправи «Комплімент», «Батьківство – це ...», «Моя сім'я», «Дискусія», «Родинний

герб»); 3) «Розвиток ставлення до себе як майбутнього батька» – на формування уявлень про роль батька та його рольові позиції в родині, на оволодіння вмінням розв'язувати сімейні конфлікти, актуалізацію уявлень про себе як майбутнього батька (вправи «Зустріч очима», «За фасадом імені», «Судно, на якому я пливу», «Розмова з батьком», «Що таке добре і що таке погано», «Якби я був батьком»); 4) «Розвиток ставлення до майбутньої дитини» – на формування уявлень про значущість батька в розвитку дитини, навчання прийомам ефективної взаємодії з дитиною (вправи «Активне слухання», «П'ять кроків», «Подарунок», «Мудрець із храму», «Аплодисменти»).

Розроблена програма розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства виявилась ефективною, оскільки після її впровадження у досліджуваних з експериментальної групи виявлено суттєві позитивні зміни (якісні та кількісні) щодо розвитку системи ставлень особистості юнака. Аналіз відмінностей між параметрами психологічної готовності до батьківства до і після впливу показав, що позитивні достовірні зміни відбулися в експериментальній групі за всіма компонентами психологічної готовності юнаків до батьківства, які презентовані на рис 2.

1 – ставлення до батьківської ролі; 2 – ставлення до батьківства загалом; 3 – ставлення до майбутньої дитини; 4 – ставлення до себе як майбутнього батька.

Рис. 2. Показники результатів контрольної та експериментальної групи до і після експерименту.

Найбільш чутливим до розвивального впливу тренінгу виявився компонент «*ставлення до батьківської ролі*», який збільшився на 31,96% (з 36,16% до 68,12%). Як виявилось, участь у тренінгу допомогла молодим людям уявити себе у ролі батька та усвідомити його відповідальність за виховання дітей. Компонент «*ставлення до майбутньої дитини*» також зазнав змін і зріс на 16,77% (з 75,34% до 92,11%). Це обумовлено збільшенням обсягу знань юнаків про взаємодію батьків і дітей, зростанням ступеня розуміння потреб дітей, значущості особистості батька для дитини, а також зниженням «страху» перед можливістю стати батьком. Компонент «*ставлення до себе як майбутнього батька*» збільшився на 26,38% (з 24,25 до 50,64), що свідчить про формування у юнаків образу «гнучкого» батька, готового проявляти демократичність у взаєминах з дитиною, а також обумовлено прагненням поєднувати в собі організаторські здібності, лідерські позиції, доброту, розуміння та здатність бути у злагоді з дитиною. Компонент «*ставлення до батьківства загалом*» зріс на 15,59 (з 56,71 до 72,13), що зумовлено формуванням у юнаків

уявлень про ідеального батька як відповідальну, чуйну людину, котра прагне спілкуватися з дитиною «на рівних», враховуючи її бажання і настрій.

При аналізі результатів експерименту порівнювалися показники «до» і «після» формувального експерименту за Т – критерієм Віллоксона, окремо у кожній віковій групі (17– 19; 20– 22; 23– 25 років). Найбільш чутливими до розвивального впливу тренінгу виявилися юнаки 23-25 років, а найменш чутливими юнаки 17-19 років. У компоненті «*ставлення до майбутньої дитини*» ми виявили кількість позитивних зрушень середніх показників параметру «вербалізація, спонукання словесних проявів у дитини» у віковій групі 17-19 років становить – 9, у віковій групі 20-22 роки –12, а в віці 23-25 років – 13, що вказує на наявність загальної тенденції враховувати погляди дитини, можливість дітей брати участь у розв’язанні сімейних проблем, висловлювати свою думку. Така ж тенденція спостерігається за параметром «придушення волі дитини» (9 – у віці 17-19 років 10 – у віці 20-22 роки, 12 – у віковій групі 23-25 років). Це свідчить про наявність загальної тенденції враховувати потреби дитини, уникати надмірної турботи, що придушує волю дитини, яка також підтверджує зростання розвивального впливу програми на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства. У компоненті «*ставлення до батьківської ролі*» кількість позитивних зрушень параметру «впевненість батька у своїй виховній функції» у віці 17-19 років становить –10, 20-22 роки – 12, у віковій групі 23-25 років – 15. Це означає, що у результаті розвивального впливу програми на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства зростає розуміння ролі батька у вихованні дитини. У компоненті «*ставлення до себе як майбутнього батька*» кількість позитивних зрушень параметрів «владно-лідуючий реальний батько» (10 – у віці 17-19 років, 12 – 20-22 роки, 14 – у віковій групі 23-25 років) і «відповідально-великодушний реальний батько» (12 – 17-19 років, 14 – 20-22 роки, 15 – 23-25 років) перевищує кількість негативних і нульових зрушень. Це означає, що в результаті розвивального впливу програми на розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства юнаки уявляють себе більш відповідальними, добрими, чуйними батьками і водночас вміють наполягти на своєму, користуються повагою та мають авторитет у своїх дітей, причому ці зміни зростають при переході від вікової групи 17-19 років до 20-22 і 20-22 роки до вікової групи 23-25 років. Отримані результати узгоджуються з теоретичними уявленнями про розвиток особистості в юнацькому віці.

Водночас відзначимо, що значущої різниці у кількісних та якісних показниках контрольних груп досліджуваних юнаків не виявлено.

Враховуючи результати проведеного формувального експерименту, нами розроблені для практичних психологів різні методичні засоби, прийоми, техніки практичної роботи з юнаками. Виявлені відмінності між юнаками з різним рівнем психологічної готовності до батьківства дають змогу нам зробити висновок про вплив цілеспрямованої діяльності на розвиток особистісних властивостей загалом та на розвиток їх психологічної готовності до батьківства зокрема.

Після закінчення проведення тренінгових занять та перевірки ефективності програми розвитку психологічних компонентів готовності до батьківства, проаналізувавши результати тренінгової роботи, ми розробили рекомендації для підвищення ефективності тренінгової роботи з розвитку компонентів зазначеного вище феномена. Запропоновано психологу проводити тренінгові заняття у групах юнаків, у яких різниця у віці не перевищує трьох років, так як у цьому випадку учасники мають найбільш схожі проблеми; важливо посилити

цілеспрямований вплив на розвиток компонента «ставлення до батьківства загалом», з тим щоб вирівнювати загальну тенденцію цього ціннісного ставлення.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне вивчення особливостей психологічної готовності юнаків до батьківства, яке виявилось у визначенні сутності поняття «батьківство», системи ставлень особистості та чинників розвитку психологічної готовності до батьківства, розробці моделі психологічної готовності юнаків до батьківства, обґрунтуванні критеріїв, рівнів й показників прояву зазначеного феномена, здійсненні експериментальної апробації програми розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства.

1. Батьківство – це інтегральне особистісне утворення, сукупність соціальних індивідуальних властивостей чоловіка, що включають всі рівні його життєдіяльності та актуалізують розвиток психологічної готовності бути і стати батьком. Батьківство є цілісною системою ставлень батька: ставлення до батьківства загалом є системою особистісних цінностей чоловіка – батька; ставлення до батьківської ролі виступає як прийняття, уникнення, або амбівалентне ставлення до своєї ролі батька; ставлення до себе як до батька – як усвідомлення змін образу «Я», осмислення себе батьком що призводить до індивідуальної стратегії адаптації чоловіків до батьківства; ставлення до дитини визначається через два аспекти: емоційний і практичний. Позитивне емоційне ставлення до дітей пов'язане з радісними, світлими відчуттями, здатністю проявити турботу і терпіння у спілкуванні з дитиною. Позитивне ставлення до дітей у практичному плані припускає готовність батька доглядати за дитиною, брати участь в іграх малюка, вчити його та виконувати інші батьківські функції.

Психологічна готовність юнаків до батьківства є внутрішньою позицією особистості, основою якої є цілісна система ставлень майбутнього батька до батьківства, яка включає ставлення до майбутньої дитини, до себе як майбутнього батька, батьківської ролі, а також батьківства загалом.

2. Розвиток психологічної готовності юнаків до батьківства характеризується такими рівнями: *високий*, притаманний особистості з прагненням до оптимального емоційного контакту з майбутньою дитиною, відсутністю емоційної дистанції і зайвої концентрації на майбутній дитині; стійким уявленням про себе як про дбайливого, розуміючого майбутнього батька, здатного до співпраці, співчуття, що має авторитет і повагу до дитини; виявляється у прийнятті ролі майбутнього батька, яка характеризується упевненістю та готовністю щодо виконання ним виховної функції; ідеальний батько в цьому випадку проявляє такі особистісні риси як упевненість у собі, організаторські здібності, схильність до співпраці з дитиною, уміння встановлювати з нею партнерські стосунки, гнучкість при розв'язанні проблем і конфліктних ситуацій; *середній*, властивий юнакам, котрі характеризуються відсутністю однозначного позитивного чи негативного ставлення до батьківства, помірним емоційним контактом з майбутньою дитиною; не завжди впевнені у стійкому уявленні про себе як про дбайливого майбутнього батька; проявляють недостатню активність у вирішенні сімейних справ; ідеальний батько характеризується такими рисами характеру як скромність, безініціативність, прагненням здобути прихильність інших, залежністю та поступливістю;

низький зустрічається у юнаків, котрі проявляють невміння налагодити оптимальний емоційний контакт та зайвою емоційною дистанцією з майбутньою дитиною; відсутність стійкого уявлення про себе як про майбутнього батька; невпевненість у необхідності виховній функції батька, байдужість у сімейних справах, неготовність надавати необхідну допомогу, турботу і підтримку матері, нездатність прийняти відповідальність за свою сім'ю; уявлення про ідеального батька як емоційно дистанційованого та незацікавленого у дитині.

3. На формування психологічної готовності юнаків до батьківства впливають індивідуально-психологічні чинники (повна та неповна сім'я, вік юнаків, особистісні властивості). Батьківська сім'я задає ззовні певний зразок батьківства. У повній сім'ї юнаки мають більш реалістичний образ майбутнього батьківства, виховання дітей уявляють як розвиток активності, індивідуальності дитини. Юнаки з неповних сімей в цілому характеризуються нижчим рівнем психологічної готовності до батьківства. Образ майбутнього батьківства має альтруїстичну спрямованість і поєднує в собі суперечливі характеристики: з одного боку, батько володіє талантом керівника, користується повагою, з іншого, – здатний визнати свою неправоту, невпевнений у собі, безініціативний. У вихованні дітей вони схильні до надмірної концентрації уваги на дитині, зайвої емоційної близькості.

Вік юнаків позитивно впливає на розвиток компонентів психологічної готовності юнаків до батьківства як системи ставлень: до майбутньої дитини – від зайвої концентрації на дитині до адекватного уявлення про її виховання, демократизації взаємин; до батьківської ролі – від виокремлення негативної сторони батьківства до усвідомленості плюсів зазначеного феномена, до появи впевненості у необхідності бути батьком; до себе як до майбутнього батька – від почуття невпевненості, страху перед відповідальністю до можливості співпрацювати; до батьківства – від уявлень про ідеального батька як активного, енергійного, рішучого до щирого, відкритого і наполегливого.

Виявлено відмінності впливу на психологічну готовність юнаків до батьківства особистісних властивостей з різним рівнем такої готовності: високий рівень психологічної готовності юнаків до батьківства обумовлюється наступними особистісними властивостями – активністю, творчістю у пізнанні навколишнього світу; довірою до світу; цілеспрямованістю; активністю у подоланні труднощів; вимогливістю до себе та інших; середній рівень – прагненням до довірчих взаємин; надмірним стремлінням встановлювати позитивні стосунки з оточуючими; конструктивними та неконструктивними способами вирішення проблем; здатністю більшою мірою до пізнання себе ніж навколишнього світу; низький рівень – недовірою і неорганізованістю; негативним сприйняттям навколишньої дійсності; холодністю і байдужістю, невпевненістю, сором'язливістю.

4. Формування психологічної готовності юнаків до батьківства здійснюється в процесі впровадження програми психологічного супроводу на основі особистісно орієнтованого підходу, яка розроблена на основі авторської моделі, що базується на активізації індивідуально-психологічних чинників розвитку даного феномена.

Критеріями ефективності авторської програми є інтегральні показники психологічної готовності юнаків до батьківства: ставлення до майбутньої дитини (спрямованість на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною; відсутність емоційної дистанції і зайвої концентрації на майбутній дитині), ставлення до себе як майбутнього батька (уявлення про себе як про дбайливого, розуміючого майбутнього батька, здатного до співпраці, співчуття, що користується авторитетом і повагою, незалежного та успішного), ставлення до батьківської ролі (прийняття ролі майбутнього батька, впевненість у виховній функції батька,

готовність молодшої людини включитися в процес виховання, прийняти відповідальність за свою майбутню сім'ю), ставлення до батьківства (поєднання полярних властивостей: незалежність думок і конформні тенденції, активність і пасивність, здатність проявляти гнучкість у взаємодії з дитиною).

За результатами дослідження сформульовано методичні рекомендації психологам щодо підвищення психологічної готовності юнаків до батьківства, які спрямовані на розвиток цілісної системи ставлень юнаків (ставлення до батьківства загалом, ставлення до батьківської ролі, ставлення до себе як батька й ставлення до дитини).

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваних проблем та відкриває перспективи подальшої дослідницької роботи над специфікою психологічної готовності юнаків до майбутнього батьківства у різних соціокультурних умовах та під впливом чинників, що постійно змінюються, а також модифікації і вдосконалення психокорекційних програм, розробці інноваційних технологій, які б сприяли розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях:

1. Хавула Р.М. Батьківство як психологічний феномен / Роман Михайлович Хавула // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XI, част. 1. – К., 2009. – С. 554-562.

2. Хавула Р.М. Вплив структури батьківської сім'ї на психологічну готовність юнаків до батьківства / Роман Михайлович Хавула // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. VII, Вип. 20, част. 2. – К., 2009. – С. 443 – 452.

3. Хавула Р.М. Психолого-педагогічні чинники формування психологічної готовності юнаків до батьківства / Роман Михайлович Хавула // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 771-779.

4. Хавула Р.М. Стосунки з батьками в сім'ї як основа формування уявлень про майбутнє ставлення до власних дітей / Роман Михайлович Хавула // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т. Біленко, Н. Скотна, М. Боришевський та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – Випуск двадцять четвертий. Психологія. – С. 191-203.

5. Хавула Р.М. Емпіричне дослідження готовності до батьківства в юнацькому віці / Роман Михайлович Хавула // Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т. Біленко, Н. Скотна, О. Галян та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – Випуск 27. Психологія. – С. 139-153.

6. Хавула Р.М. Психологічні чинники вибору шлюбного партнера в юнацькому віці / Роман Михайлович Хавула // Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол.

Т. Біленко, Н. Скотна, О. Галян та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. – Випуск 29. Психологія. – С. 140-154.

Публікації в зарубіжних періодичних виданнях:

7. Хавула Р.М. Развитие психологической готовности юношей к отцовству / Роман Михайлович Хавула // Научно-исследовательские публикации. Серия «Развитие и реабилитация человека» / глав. ред. С. Кручинин. – Воронеж: «ВЭЛБОРН», 2014. – 130 с. – № 1(5). – С. 57-69.

Матеріали конференцій та інші наукові видання:

8. Хавула Р.М. Психологічні особливості подружньої сумісності / Роман Михайлович Хавула // Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Вип. 3. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – С. 258-267.

9. Хавула Р.М. Сім'я як цінність сучасної молоді: соціально-психологічний аспект // Психологічні особливості формування цінностей молоді у контексті трансформаційних суспільних процесів (теоретичний аналіз проблеми): [монографія] / ред. колегія В. Стець, З. Спринська. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І.Франка. – 158 ст. (протокол №7 від 20.06. 2013) С. 111-119.

10. Хавула Р.М. Психологічний аналіз ціннісних орієнтирів у юнацькому віці / Роман Михайлович Хавула // Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Вип. 1. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – С. 231-237.

11. Хавула Р.М. Психологічний аналіз чинників та рівнів підготовленості молоді до створення сім'ї / Роман Михайлович Хавула // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Вип. 4. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 246-253.

12. Хавула Р.М. Психологічні аспекти розвитку готовності юнаків до батьківства / Роман Михайлович Хавула // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Вип. 6. – Ч. II. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 237-243.

13. Хавула Р. Дослідження впливу структури батьківської сім'ї, як цінності сучасної молоді на психологічну готовність до батьківства // Психологічні особливості формування цінностей молоді у контексті трансформаційних суспільних процесів: [збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів кафедри практичної психології] / ред. колегія Н. Скотна, В. Стець. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І.Франка, 2013. – Вип. 1. – 94 ст. (протокол №5 від 18.04. 2013) С. 56-60.

14. Хавула Р.М. Програма розвитку готовності до батьківства в юнацькому віці // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Тези І-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 21-22 листопада 2013 року) / Редактори упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 328 с. – С. 281-283.

15. Хавула Р.М. Методичні рекомендації психологу щодо підвищення психологічної готовності юнаків до батьківства // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Тези II-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 25 квітня 2014 року) / Редактори упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 172 с. – С. 149-151

АНОТАЦІЇ

Хавула Р.М. «Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства» – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2014.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз наукових джерел дослідження розвитку психологічної готовності до батьківства; визначено сутність поняття «батьківство» та «психологічна готовність до батьківства»; теоретично обґрунтовано структуру та систему ціннісних ставлень зазначеного утворення.

Експериментально досліджено співвідношення системи ціннісних ставлень батька в родині (ціннісне ставлення юнака до майбутньої дитини, ціннісне ставлення до себе як до батька, ціннісне ставлення юнака до власної батьківської ролі, ціннісне ставлення юнака до батьківства) та рівнів розвитку складових психологічної готовності до батьківства (високий, середній, низький), а також вплив індивідуально-психологічних чинників (виховне середовище (тип сім'ї: повна та неповна сім'я), вік юнаків, особистісні властивості юнаків) на розвиток досліджуваного психологічного утворення.

Обґрунтовано, розроблено та експериментально апробовано програму розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства, доведено доцільність та дієвість впровадження цієї програми з метою активізації розвитку зазначеного психологічного феномена. Презентовано комплекс психолого-педагогічних рекомендацій викладачам та практичним психологам щодо організації психологічного супроводу з формування психологічної готовності юнаків до батьківства.

Ключові слова: батьківство, психологічна готовність до батьківства, структура, рівні готовності до батьківської ролі, система ставлень особистості, чинники розвитку особистості, тренінг.

Хавула Р.М. «Особенности психологической готовности юношей к отцовству». – Рукопись.

Диссертация на соискание степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

В диссертации осуществлен теоретический анализ научных источников исследования развития психологической готовности к отцовству; определена сущность понятия «отцовство» и «психологическая готовность к отцовству»; теоретически обоснована структура указанного образования.

Экспериментально исследовано соотношение системы ценностных отношений отца в семье и уровней развития составляющих психологической готовности к отцовству, а также

влияние индивидуально-психологических факторов (полная и неполная семья, возраст юношей, личностные свойства) на развитие исследуемого феномена. Определены уровни развития психологической готовности к отцовству: высокий, средний и низкий, обоснование которых осуществлялось на основе следующих критериев: ценностное отношение юноши к будущему ребенку, ценностное отношение к себе как к отцу, ценностное отношение юноши к собственной родительской роли, ценностное отношение юноши к отцовству.

В процессе экспериментальной работы представлена модель психологической готовности юношей к отцовству, на основе которой разработана программа развития указанного образования, которая включает в себя групповую работу с юношами по оказанию им помощи в развитии рефлексии и самопознания; повышении компетентности в решении проблемных ситуаций межличностного общения и содействовании овладению навыками эффективного общения; активизации творческого потенциала; развитию психологической готовности к отцовству как системы отношений отца, а именно: отношение к родительству в целом и родительской роли, отношение к себе как будущему отцу, отношение к будущему ребенку. Работа с преподавателями направлена на углубление их знаний об особенностях психологической готовности юношей к отцовству, закрепление навыков межличностных взаимодействий, направление на ценностное принятие студентов, активизацию внимания к системе ценностных отношений в контексте развития родительской сферы юношей. Работа с родителями осуществляется с целью налаживания ценностных взаимоотношений в семье, повышения в семье потенциала ценностного отношения друг к другу, переосмысления тех методов воспитания в семье, которые мешают достижению доверчивых и эмпатийных взаимоотношений с детьми, ознакомления родителей с конструктивными средствами общения с детьми, направлений их на подготовку юношей к выполнению родительских функций. В процессе формирующего эксперимента доказана необходимость и эффективность внедрения программы психологического сопровождения по оптимизации развития психологической готовности юношей к отцовству. Разработаны методические рекомендации практическим психологам, преподавателям по повышению психологической готовности юношей к отцовству.

Результаты исследования могут быть использованы в просветительской, консультативной и коррекционной деятельности психологов и педагогов.

Ключевые слова: отцовство, психологическая готовность к отцовству, структура, уровни готовности к родительской роли, система отношений личности, факторы развития личности, тренинг.

Khavula R. «The peculiarities of psychological readiness of youth to fatherhood» – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2014.

The thesis presents a theoretical analysis of the scientific study of the sources of psychological readiness to fatherhood; the essence of the concept of "fatherhood" and "psychological readiness to fatherhood"; the structure and system of valuable attitude of indicated formation are theoretically grounded.

The ratio of father valuable attitudes in the family (youth valuable attitude to the future child, youth valuable attitude to himself as a father, youth valuable attitude to his own paternal role, youth

valuable attitude to fatherhood) and levels of components of psychological readiness to fatherhood (high, medium, low), and also the impact of individual psychological factors (educational environment (family type: complete and incomplete family), boys age, boys personal features) on the development of the investigated psychological formation are experimentally studied.

The program of psychological readiness of youth to fatherhood is proved, developed and experimentally tested, the expediency and effectiveness of the program implementation to enhance the development of this psychological phenomenon is demonstrated. The complex of psychological and pedagogical recommendations for teachers and practical psychologists on psychological support of the formation of psychological readiness of youth to fatherhood is presented.

Keywords: fatherhood, psychological readiness to fatherhood, structure, readiness to parental roles, attitudes, personality system, factors of personal development, training.